

УДК 351.823.1

В. В. Черкаська,

к. держ. упр., докторант, Міжрегіональна академія управління персоналом, м. Київ

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ АГРАРНИХ РИЗИКІВ З УРАХУВАННЯМ АСПЕКТІВ ЯКОСТІ

V. Cherkaska,

PhD in Public Administration., Doctoral student at the Interregional Academy of Personnel Management, Kyiv

STATE REGULATION OF AGRICULTURAL RISKS CONSIDERING ASPECTS OF QUALITY

Встановлено, що саме інноваційна сутність підприємця є визначальною його рисою. Проте загальновідомо, що незважені інноваційні рішення містять ризики аграрних криз і катастроф. Існує також ризик проявів негативів егоїзму підприємців (надмірний тиск на людину і екологію, зниження якості продукції). Для приведення таких ризиків до суспільно-прийнятого рівня держава має здійснювати відповідний контроль за діяльністю аграрних підприємців на основі складових національної системи безпеки і якості — правових і стандартизаційних.

Determined that the innovative nature of the entrepreneur is a defining feature of his. However, it is common that the unweighted innovative solutions contain risks agrarian crises and disasters. There is also a risk negatives manifestations of selfishness entrepreneurs (excessive pressure on people and the environment, lower quality products). To bring these risks to an acceptable level of social and state must exercise proper control over the activities of agricultural entrepreneurs based components of national security and quality — legal and standardization.

Ключові слова: аграрні ризики, аграрні підприємці, державне регулювання, інноваційна діяльність, підприємці, якість.

Key words: agricultural risks, agricultural employers, government regulation, innovation, entrepreneurs quality.

ВСТУП

Міжнародний стандарт ISO 31000 "Ризик Менеджмент — Принципи і керівництво" визначає: ризик як вплив невизначеності на цілі (відхилення від очікуваного — з позитивними і негативними наслідками), де невизначеність — це стан, також частково, відсутності інформації стосовно розуміння або знання події, її наслідків або ймовірності); процес управління ризиками — як систематичне застосування політики менеджменту, процедур і практик по відношенню до комунікації, консалтингу, встановлення контексту, а також ідентифікації, аналізу, оцінки, дослідження, моніторингу і аналізу ризику.

На проблеми ризику звертали увагу економісти-класики. Так, А. Сміт вказує на те, що при обміні готового товару на гроші, на працю або на інші продукти окрім оплати ціни матеріалів і заробітної плати робітників має бути ще дана певна сума для прибутку підприємця, який ризикує своїм капіталом у цій справі [1, с. 103—104]. Іншими словами, ринок є механізмом зменшення підприємницьких ризиків, а виробництво на підприємницьких засадах не може здійснюватися поза ризиків, бо, на думку Дж. Ст. Мілля, незалежно від рівня цивілізованості усі люди, здатні контролювати свої дії, але не наслідки своїх дій [2, с. 339].

Будь-яке прийняття рішення супроводжується відповідним несенням невизначеності — прийняттям на себе відповідальності за них. Сам "ризик", що породжує прибуток — це недоступна оцінці унікальна невизначеність, яка не страхується, не капіталізується та не оплачується. Тому головний фактор наших дій — тенденція перетворювати невизначеності, що притаманні думкам і вчинкам людей, у вимірні ймовірності.

На думку Й. Шумпетера, у економіці приймаються до уваги два виду ризиків: ризик, пов'язаний із можливим технічним провалом виробництва (у т. ч. загрозу втрати благ, що породжується стихійними лихами), та ризик, що пов'язаний з відсутністю комерційного успіху; обидва ризики враховуються і впливають на господарські плани; проте жоден із способів уникання ризиків не мотивує отримання прибутку: премія за ризик не є для виробника джерелом прибутку, таким вона є у кращому випадку для страхової компанії; лише коли ризики не передбачаються заздалегідь або, в усякому разі, не враховуються в господарському плані, тоді вони стають джерелом, з одного боку, збитків, а з іншої — прибутків: останнє відбувається, коли ці можливі для господарського суб'єкта втрати не настають взагалі або коли — ця обставина має силу для інших господарських суб'єктів — через нещасний випадок унаслідок тимчасового або тривалого вибуття того, хто постраждав, пропозиція відстає — тимчасово — від попиту за звичною ціною [3, с. 96].

У ринковій економіці із зростанням періоду процесу виробництва і потреби у капіталі для будь-якої фірми стає все більш ризикованим покладатися на неконтрольовані коливання попиту, і чим складніше стає технологія виробництва, тим ризик більше.

Ризик пов'язаний не лише з втратами, але і з прибутком: при цьому ризик — це, з одного боку, небезпека потенційно можливої ймовірності втрати ресурсів або ж недоодержання доходів порівняно з таким варіантом, який розрахований на раціональне використання ресурсів у даній сфері діяльності, а з іншого — це ймовірність одержання додаткового прибутку, пов'язаного з цим ризиком.

Притримуючись наукових поглядів щодо поняття "ризик" провідних дослідників трактувати поняття "ризик" слід як небезпеку виникнення підприємницького збитку, а, відповідно, боротьбу з ним як реалізацію антизбиткових заходів.

Існує потреба у системному осмисленні проблеми ризиків у господарській діяльності, що передбачає як розробку сукупності аспектів самої теорії економічного ризику, так і формування методології ідентифікації можливих ризиків, здійснення моніторингу, класифікації і ранжування за наслідками ризиків у різних сферах діяльності, та встановлення взаємозв'язку між ризиком і такими системними характеристиками як надійність, стійкість, маневреність, раціоналізація співвідношень між цими характеристиками і критеріями їх оцінки в об'єкті, яким управляють з урахуванням стратегічних цілей суб'єкта управління.

Потрібно врахувати державоутворюючу функцію продовольства. Важливо враховувати і той факт, нагадує А. Сміт, що шанси втрати часто людиною недооцінюються, та майже ніколи не переоцінюються [1, с. 154].

Як відомо, одним із головних аргументів на користь переваг аграрного сектора України є чудові природні умови, особливо чорноземі і клімат. Надмірно хороші природні умови національного аграрного підприємництва є не тільки передумовою його розвитку, а й потужним фактором ризику його деградації.

На сьогодні прискорюється процес розвитку стандартизації інструментів забезпечення продовольчої безпеки. Так, Закон України "Про захист прав споживачів" ідентифікував безпеку товару (роботи, послуги) як відсутність ризику для життя, здоров'я, майна споживача і навколишнього природного середовища. А його стаття 19 заборонила нечесну підприємницьку практику (вчинення недобросовісної конкуренції; введення споживача в оману тощо). Але аспекти стандартизації діяльності безпосереднього виробника там відсутні [4].

Загалом Конституція України орієнтує підприємців на забезпечення:

нормального життя і здоров'я людини, а також її безпеки (стаття 3);

безпечного (відсутність шкоди) використання власності (стаття 13);

екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги (стаття 16);

функцій економічної та інформаційної безпеки (стаття 16) [5].

Безпека та якість продовольства є ключовими факторами національної продовольчої безпеки. Цивілізоване підприємництво інтенсивно нарощує свої капітали за рахунок реалізованої товарної маси, її якості та дешевизни (на економічно здоровій основі прискорення технологічного, організаційно-економічного і управлінського прогресу, а також жорсткого менеджменту в усіх структурах виробничого і товарно-грошового оборотів для досягнення максимальної оборотності та повноти збуту товарів і послуг.

Безумовно, у різних суспільствах підприємцям треба докладати різні зусилля для того, щоб не виходити з режиму безпеки. Практично про це пише і Дж.С. Мілль: прогрес, якого загалом слід очікувати разом з більш високим ступенем безпеки власності і більшою свободою щодо розпорядження нею [2, с. 12]. Отже, без достатньо повного врахування аспектів безпеки як відсутності недопустимого ризику (чи небезпеки) є неможли-

вим побудова дієвої системи ризик-менеджменту для аграрного підприємництва України.

Стан виробничої безпеки у розвинутих країнах також не є ідеалом.

За даними М.В. Фоміної, дослідження вчених у розвинутих країнах (Д. Ламбер) довели існування зв'язку між економічною безпекою держави та підприємства. Крім того, встановлено, що економічна безпека у сільському господарстві складається з частин: фінанси — 0,2; кадри — 0,1; технологія — 0,3; політико-правова — 0,1; інформація — 0,05; екологія — 0,2; силова — 0,05. Хоча може виникнути й інша думка, з огляду на те, що у США з 1554 компаній 1324 визнали, що ведуть промислове шпигунство ("економічну розвідку"): 43 % конфіденційної інформації було отримано шляхом підкупу, шантажу, переманювання службовців, впровадження агентів, знімання інформаційних каналів зв'язку — 24 %, проникнення до ЕОМ — 18 %, крадіжок документів — 10 %, підслуховування телефонних розмов — 5 % [6, с. 16]. А це вже не фінанси і не технологія, а переважно — кадри, їх компетентність та мораль.

Сьогодні управління якістю — це коли у системі робиться те, що повинно робитися; воно починається з підготовки кадрів і закінчується нею (безперервне навчання усіх для виявлення у кожній людині усього самого найкращого). Отже, можна заперечити доцільність прямого перенесення іноземних методів, тому що в управлінні значну роль відіграють людські і соціальні фактори (потреба у створенні національних методів управління якістю). Займатися управлінням якістю — це розробляти, проектувати, випускати і обслуговувати якісну продукцію, яка є найбільш економічною, найбільш корисною для споживача і завжди задовольняє його потреби (для вирішення цієї задачі усі працівники фірми мають прийняти участь у діяльності з управління якістю та сприяти їй).

Для розквіту компанії потрібні дві умови: власна відмінність ("родзинка") і здатність безперервного виживання або розвитку; перший крок до такого удосконалення культури і поліпшення організації підприємства є підвищення якості усіх його складових, у т. ч. кадрів.

Стандартизації якісних сторін діяльності в Україні завжди приділялась велика увага. Так, у 1994 р. був прийнятий стандарт ДСТУ 2925-94 "Якість продукції". Оцінювання якості", який встановлював терміни і визначення основних понять у галузі якості продукції, видів дефектів, видів показників та методів оцінювання якості продукції. Сама продукція розрізняється за допомогою відповідних класифікаторів (адаптації державного класифікатора України ДК 016 Державний класифікатор продукції та послуг, який був побудований на базі модельної Класифікації продукції за видами економічної діяльності ЄС). Центральна статистична класифікація включає Класифікацію видів економічної діяльності ДК 009 і Статистичну класифікацію продукції.

Важливий крок у напрямі управління якістю зроблений з прийняттям ДСТУ ІСО 9000 "Системи управління якістю" з його вісьмома принципами (орієнтація на замовника; лідерство; залучення працівників; процесний підхід; системний підхід до управління, постійне поліпшення; прийняття рішень на підставі лише фактів; взаємовигідні стосунки з постачальниками).

На сьогодні пріоритетом у аграрному секторі визнано формування інвестиційно-інноваційної моделі розвитку.

Зрозуміло, що кожен фактор впливу у тій чи іншій мірі перетинається із інвестиціями і з інноваціями. І якщо не врахувати ступінь їх взаємодії, то стає проблематичним здійснення і самого процесу управління якістю, тим більше його системи. Сільське господарство — це в основі своїй використання людиною сонячної енергії, яка живить землю, а головним покликанням селянської праці є відтворення життя на землі. Тобто роль аграрного сектора не визначається лише його часткою у національному ВВП. Але сучасна індустріалізація сектора прискорено перетворює його на головного забруднювача довкілля. Тому його екологізація має нарешті стати невід'ємною складовою його інноваційного розвитку.

Отже, безпека і якість аграрного підприємницького виробництва по суті є координатами для системи управління ризиками. У аграрній сфері поки що здійснюється не більше 30 % норми щорічного оновлення машинно-тракторного парку, де частка вітчизняної техніки має тенденцію до невинного скорочення (лише за 2001—2017 рр. — з 60 % до 25—30 %). Таке скорочення значним чином пояснюється низькою якістю цієї техніки (20 % причин виходу її з ладу — конструктивні недоробки на стадії проектування, 35 % відмов — це наслідок низької якості виготовлення, 30 % — низький технічний рівень елементної бази). Термін гарантії до 1 року мали 48,5 % машин, лише у кожній 11-й машині він більше 2 років. Наробіток техніки на відмову (1-ї та 2-ї груп складності) — до 100 годин має 54,2 % одиниць. Експертиза технічних умов на техніку виявила, що 43 % стандартів є вкрай застарілими і вже не діють; у 21 % — занижені показники якості виконання технологічного процесу; у 18 % — показники надійності не відповідають сучасним вимогам. З метою підвищення технічного рівня машин майже у 90 % технічних умов запропоновано внести зміни показників та доповнень. Крім того, визначено, що запровадження новітніх технологій потенційно дозволяє лише на обробітку ґрунту і собі витрати палива знизити більше, ніж у 7 разів, затрати праці — більш, ніж у 10 разів, а витрати — більше, ніж у 2 рази. Інакше кажучи, перспективи галузі є похідною від безпеки і якості.

Відомо, що людина і земля потребують також певної кількості якісних засобів виробництва.

ВИСНОВОК

Курс економічної політики України розрахований на тривалу перспективу і спрямований на вирішення крупномасштабних економічних та соціальних завдань, забезпечення економічної безпеки держави, збереження та примноження її економічного потенціалу й національного багатства, підвищення народного добробуту (включає визначення пріоритетних цілей економіки, засобів та способів їх реалізації, виходячи зі змісту об'єктивних процесів і тенденцій, що мають місце як в національному, так і світовому господарстві, та враховуючи законні інтереси суб'єктів господарювання). Безумовно, кожен підприємець прагне якомога ширше і глибоше охопити виробничу сферу. Але держава має визнати наявність такої здатності у конкретного суб'єкта. При цьому варто нагадати, що держава контролює таке своє визнання на основі певних вимог. Так, стаття 11.5 Господарського кодексу України прямо говорить про те, що тим суб'єктам господарювання, які не враховують (тобто ігнорують) суспільні інтереси, відображені

в програмних документах економічного і соціального розвитку, не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у процесі здійснення господарської діяльності. Безумовно, виходить так, що суб'єкти підприємницької діяльності ризикують, з одного боку, коли вкладають свій капітал у програми, спрямовані безпосередньо на забезпечення економічної (у т. ч. продовольчої) безпеки держави, бо вони не обов'язково є достатньо прибутковими для конкретного суб'єкта, а з другого боку, коли ці суб'єкти займають відсторонену від держави позицію, намагаючись уникнути певних витрат (особливо — на соціальні і екологічні програми держави), бо держава втрачає інтерес до суб'єктів, яким не цікаві перспективи суспільних успіхів.

Таким чином, кожен підприємець у аграрній сфері повинен визначитися із власною стратегією і тактикою по відношенню до учасників відносин у сфері господарювання, яких визначив Господарських кодекс України. Тут ризиком невизначеності є те, що незнання законів, як говорить стаття 68 Конституції України, не звільняє суб'єктів від юридичної відповідальності.

Література:

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. / А. Смит / Пер. с англ. — М.: ЭКСМО, 2007. — 960 с.
2. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии. Т. 1 / Дж. Ст. Милль / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1980. — 495 с.
3. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Пер. с англ. — М.: Прогресс, 1982. — 354 с.
4. Про захист прав споживачів. Закон України від 12 травня 1991 р. № 1023-XII // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1991. — № 30. — Ст. 379.
5. Конституція України // Відомості Верховної Ради (ВВР). — 1996. — № 30. — Ст. 141.
6. Фомина М. В. Проблемы экономично безпечного розвитку підприємств: теорія і практика: монографія / М. В. Фомина. — Донецьк: ДонДУЕТ, 2005. — 140 с.

References:

1. Smit, A. (2007), *Issledovanie o prirode i prichinah bogatstva narodov* [A study on the nature and causes of the wealth of nations], JeKSMO, Moscow, Russian Federation.
  2. Mill', Dzh. St. (1980), *Osnovy politicheskoy jekonomii* [Fundamentals of political economy], Progress, Moscow, Russian Federation.
  3. Shumpeter, J. A. (1982), *Teorija jekonomicheskogo razvitija* [The Theory of Economic Development], Progress, Moscow, Russian Federation.
  4. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "Consumer Protection", *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, vol. 30, p. 379.
  5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "Constitution of Ukraine", *Vidomosti Verkhovnoi Rady*, vol. 30, p. 141.
  6. Fomina, M. V. (2005), *Problemy ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpriemstv: teoriia i praktyka* [Problems economically sound development of enterprises: Theory and Practice], DonDUET, Donetsk, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 15.06.2017 р.*